

A NEVELŐ HATÁS LÉLEKTANA.

Arra a kérdésre, nevelhető-e a gyermek, a legkülönbözőbb feleleteket kapjuk. Nem hiányzik a két legszélsőségesebb álláspont sem: a pedagógiai optimizmus a nevelésnek korlátlan lehetőségeket tulajdonít, a pesszimizmus ellenben minden nevelési kísérletet kilátástalannak, eredménytelennek tart.

Ezek az állásfoglalások egyrészt filozófiai és lélektani előfeltevések eredményei. A szélső determinizmus, amely szerint az ember megváltoztathatatlan jellemmel születik a világra és a szélső indeterminizmus, amely szerint mindenkinek cselekvési irányát az adott pillanatban létrejövő szabad akarat elhatározás szabja meg, egyaránt a pedagógiai pesszimizmushoz vezet. Viszont az a felfogás, amely a lélekben nem lát mást, mint a külső hatásokra való visszahatások összegét, a neveléssel az embert korlátlanul alakíthatónak tartja.

A nevelhetőségre vonatkozó különböző, sokszor ellentétes felfogások másrészt téves általánosításból származnak. Vannak nagyon könnyen alakítható egyének, akiknél megfelelő neveléssel csodálatos eredményeket lehet elérni. Viszont vannak féljességgel nevelhetetlenek, akik semmiféle nevelő ráhatás iránt sem mutatnak fogékonyságot. A legjobb esetben ideig-óráig ki lehet zárni rossz hajlamaik megnyilvánulásának lehetőségét, a legelső alkalommal azonban újra visszaesnek, amiből világosan látható, hogy a nevelés jellemükön semmiféle kedvező változást nem hozott létre.

Nyilvánvaló tehát, hogy arra a kérdésre, milyen fokban nevelhető a gyermek, nem lehet általános érvényű ítélettel felelni. Az egyiknél a nevelésnek nagy lehetőségei vannak, a másiknál ellenben a legkiválóbb nevelők fáradozásai is majdnem teljesen kárba vesznek.

A nevelhetőség kérdésének vizsgálatában nem elég mennyiségi megállapításokat végezni, vagyis az egyik gyermeket nagy mértékben, a másikat kevésbé nevelhetőnek mondani. A kérdést minőségi oldalról is meg kell vizsgálni: kutatni kell, vajjon melyek azok a sajátságok, képességek, jellemvonások, amelyeket a neveléssel általában vagy adott esetben meg tudunk változtatni. A kellő szétválasztás és megkülönböztetés hiánya is oka annak, hogy a nevelhetőség kérdésére annyira eltérő válaszokat kapunk.

Vannak a jellemnek olyan alapsajátságai, amelyeket nem lehet megváltoztatni. A gyengeelméjű gyermek szellemi képességeit fejleszthetjük ugyan valamennyire, de tehetségessé nem tehetjük. Bizonyos lelki alkat éppen úgy vele születik az ember-

rel, mint testi alkata. Más az északi fajú, a dinári, a mongol testi konstrukciója, de más a lelki karaktere is. Az alpesi típusú emberből testi tulajdonságai tekintetében sem tudunk északi fajú embert fejleszteni, de lelki jellemző tulajdonságok tekintetében sem.

Bármilyen lelki átalakuláson menjen is át valaki, ez az alap-karakter változatlan marad. Még a nagy megtérések esetében sem ez utóbbi változik meg: Szent Pál jellemének alapvonásai ugyanazok maradtak, mint amelyek Saulé voltak. Szent Ágoston életében is volt egy nagy fordulat, de nem lelkének alapszerkezete változott meg, hanem az értékek világa, amely felé fordult. Értelmi képessége, akarata ugyanaz maradt, ennek tárgya és iránya lett más.

Az alapkarakter szorosan összefügg a testi alkattal, mint Kretschmer és mások vizsgálatai mutatják. Legnagyobb szerepe van az átöröklésnek, az egyént érő külső hatások igen kevésbé változtatnak rajta. Vannak azonban a jellemnek olyan vonásai is, amelyeket ráhatással kisebb-nagyobb mértékben már meg tudunk változtatni. Vannak hajlamok, képességek, amelyeket tudunk fejleszteni vagy visszafejleszteni. Ezek a másodlagos tulajdonságok is szorosan összefüggenek az elsődleges jellemvonásokkal. Kifejleszthetjük az embertársi szeretetet, a munkakedvet az északi, dinári stb. típusú emberben, de ez mindegyik a maga alapkarakterének megfelelő formában jelentkezik.

A karakterológiának egyik legszebb és legnehezebb feladata annak megoldása, hogyan fűgnek össze az alapvonások a másodlagos sajátságokkal, hogyan tudunk a jellem szerkezetében bizonyos változásokat előidézni. Egyelőre ez a kérdés még nincsen megoldva, pedig a pedagógiának éppen ez nyújtana biztosabb alapot.

Vannak feladatok, amelyek bizonyos korban, a tudománynak akkori fejlettsége mellett megoldhatatlanoknak látszanak, később azonban megtalálják a megoldást. Az emberi test alaposabb ismerete lehetővé tette, hogy orvosi beavatkozással segítsünk olyan bajokon, amelyeknek lelki megnyilvánulásai ellen a nevelés eszközeivel hiába küzdöttünk. Valamely belső elválasztó mirigy rendellenes működése a szellemi fejlődés hátramaradását okozhatja, vagy erkölcsi fogvatkozásokat hozhat létre. Ma már a megfelelő hormonok adagolásával nagyon szép eredményt értek el az ilyen esetekben. A lélektan fejlődésével a nehezen nevelhető gyermekek lelkéhez is megtalálták az utat, sok bűnöző hajlamú gyermekeket tudtak megmenteni és a társadalomnak hasznos tagjává tenni. A siketnémákat sokáig teljesen nevelhetetleneknek tartották, míg végre megtalálták a módját annak, hogy a beszédre, a nyelvre megtanítsák őket. A nevelő és a nevelendő közötti kapcsolat, a gondolatok kicserélésének lehetősége létrejött, tehát a nevelés is lehetővé vált.

A nevelés az egyén élettartamán belül, sőt a nevelési időszak tartama alatt is ér el eredményeket. Vannak azonban a nevelés-

nek olyan feladatai, amelyeket csak hosszabb időn keresztül, több nemzedéken át lehet megoldani. A nemzetnevelés csak akkor lesz eredményes, ha tervszerűen és következetesen hosszabb időn át iparkodik a megfelelő képességeket, tulajdonságokat kifejleszteni, ha nemcsak egyéneket nevel, hanem programjában több nemzedék fejlődését veszi figyelembe.

A neveléstudomány művelői legtöbbször inkább a nevelendő gyermekeket tartják szem előtt. Benne keresik a nevelhetőség feltételeit és benne látják a nevelés akadályait. A gyermekpszichológiával sokkal többen foglalkoztak, mint a nevelő lélektanával. A következőkben megkíséreljük néhány vonással felvázolni azokat a tényezőket, amelyeknek a nevelendő és a nevelő részéről a nevelői ténykedést előmozdító és akadályozó szerepük van.

Ha a gyermek és a felnőtt ember közötti különbséget egyetlen mondatba kellene összefoglalnunk, legtalálébban úgy jellemezhetnők a gyermeket, hogy egész lelki berendezése a nevelő ténykedés befogadására van hivatva. Szinte várja, hogy alakítsák, formálják. A gyermek nagyon fogékony a külső hatások iránt és ezek maradandó nyomokat hagynak lelkében. Saját tapasztalásunkból tudjuk és mások feljegyzései is tanítják, hogy egyes gyermekkori benyomások az egész életen végigkísérnek bennünket és irányt szabnak gondolkodásunknak, érzelteinknek, törekvéseinknek.

A kis gyermek szeme álmélkodva tekint a világba, éhesen szívja magába a tárgyak színét, alakját. Elméje mohón ragadja meg az ismereteket, szenvedélyesen kérdez, kutat, töpreng azokon a kérdéseken, amelyeket még nem tud megfejtteni. Szíve fogékony az érzelmek iránt, csodálatosan tud szeretni, ragaszkodni, lelkesedni. Utánzásra való hajlandósága tanulékonyvá teszi. Szüntelen tevékenysége következtében összes testi és lelki képességei gyorsan fejlődnek.

Az ember egész életében nem végez olyan hatalmas önképző munkát, mint az egyéves korától kétéves koráig terjedő időszakban: megtanul egy nyelvet, a nélkül, hogy már ismerne egy másikat, amelynek szavaihoz, szerkezeti sajátosságaihoz hozzákapcsolhatná az előbbiét, sőt ugyanekkor tanulja meg a fogalmakat, tehát egyszerre sajátítja el a gondolkodásnak és a gondolatok kifejezésének művészetét.

A gyermeket állandóan sarkalja az a vágy, hogy a felnőttékhöz hasonlítson, „nagy” legyen. Az előtte álló példa ellenállhatatlanul vonzza, minden különösebb nevelő beavatkozás nélkül is azon fáradozik, hogy magát a példaképül választott egyénekhez mentől hasonlóbbá alakítsa. A felnőttek szava a tekintély erejével hat rája.

Ezek a nevelésre kedvező készségek általánosságban jellemzők a gyermekekre, de nem mindegyikben vannak meg egyenlő mértékben. E mellett találunk olyan tényezőket is, amelyek akadályai a nevelésnek. Ezek: a legtöbb gyermekkel veleszületett kedvezőtlen testi vagy lelki fogyatkozások, az idegrendszer gyenge-

sége, az értelmi tehetség alacsonyabb foka, rossz hajlamok stb. Igen sok gyermek lelkében találunk valami rejtett zugot, amely majdnem minden külső hatás számára hozzáférhetetlen. Minden más tekintetben könnyen alakítható, de ez az egy hibaforrás éppen akkor dönti romba fáradozásaink eredményeit, amikor már a legbiztosabb sikerek mutatkoztak.

A gyermekben van a hajlékonyság mellett bizonyos ösztönös ellenállás is, ellenszegülés minden irányítással szemben. Nem mind-egyiknél jelentkezik egyforma mértékben és nem minden időszakban. Vannak azonban jellemző dackorszakok a gyermek fejlődési szakaszaiban, amikor bármilyen hatásra erős ellenhatással felel, amikor a leggyengédebb figyelemzetésre is egy nyíltan kimondott vagy legalább is bensőleg élénken átértzett „azért is” vagy „azért sem” a felelet. Néha egészen észszerűtlen cselekedetekre ragadtatja magát a gyermek a felnőttekkel szemben való tehetetlenség érzésében. Arra vetemedik, hogy saját magát is árt. Ez a dac a forrása sok diákragediának.

A nevelő fogalmának megállapításában nagy nehézségekre akadunk. Nincsen nevelő „an sich”. Azt tekintjük nevelőnek, aki hatással van valakire. Ilyen értelemben nevelő lehet a gyermek egész környezete, mindenki, akivel valamiféle érintkezésben van, sőt olyan egyén is, akivel sohasem találkozott, hanem a távolból, hallomásból vagy olvasmányai révén ismert egyéniségével van rá sugalló hatással. Ha alapos vizsgálat alá vennénk sok meghatározott esetet, kiderülne, hogy némelyik gyermekre idősebb testvére, valamelyik távolabbi rokona, aki néha meglátogatja őket, vagy egy nagyobb diáktársa van nevelő hatással; e mellett szinte elenyészik az a hatás, amelyet szülői vagy tanári tesznek rája. Ugyanaz a tanár az osztályába járó valamelyik gyermekre igen nagy nevelő hatással van, úgyhogy az illető gyermek meglett ember korában is érzi irányítását, míg talán az osztály más tanulói mindössze csak bizonyos ismeretanyagot sajátítottak el tőle, csak tanította, de nem nevelte őket. Általában a szülők, tanítók, tanárok vannak hivatva a gyermek nevelésére. Szerencsére a legtöbb felnőttben van valami nevelői ösztön, amellyel öntudatlanul is eltalálja a helyes utat. Hány szülőnek nincsenek megfelelő pedagógiai ismeretei, mégis helyesen neveli gyermekeit.

A nevelő munkában nagyon sok az ösztönyszerű. A felnőtt ember minden különös szándék és tervszerűség nélkül is már nevelő hatással van a gyermekre, pusztán azáltal, hogy szellemileg magasabb fokon van, mint a gyermek. E mellett minden emberben van több-kevesebb nevelő hajlam, természetes törekvés, hogy a fejlődésben levő gyermekeket irányítsa, a magasabb szellemi és erkölesi fokra felemelje, a maga képére és hasonlatosságára formálja. Abban, hogy ehhez a megfelelő eszközöket, módokat megtalálja, sokszor szintén szerencsés ösztönök vezetik. Vannak azonban a nevelő részéről is nevelést gátló tényezők. Nem említve a felnőtt ember jellembeli hibáit, egyik legnagyobb akadály a nevelő és a növendék közötti nagy távolság. A felnőtt ember előtt

sokszor egészen idegen a gyermek lelki világa, nem tudja megérteni eszejárását, érzelmeit, vágyait. A gyermekben és sajátoságaiban nem a természetes fejlődésnek egy bizonyos fokozatát látja, hanem fogyatkozásnak tekinti mindazt, amiben a gyermek a felnőttektől különbözik.

A nevelő ráhatásnak igen különböző fokozatai vannak. Nem kell valami különös lelki kapcsolat ahhoz, hogy a szülő vagy tanár hosszú ideig tartó állandó szoktatással, fegyelmezőssel valami eredményt érjen el, különösen ha ebben a környezet, a társadalmi berendezés, az iskola megszokott rendje is támogatja. Az eleinte nehezen létrehozható, a gyermektől minden egyes esetben új akarati elhatározást kívánó cselekedetek idővel automatikusakká válnak, természetesen, maguktól értetődően jönnek létre. Tudattalan lelki világa is jól rendezett lesz, a hatások lassankint kivésik, kicsiszolják azt a lelki alkatot, amelynek megvalósítását a nevelés célja gyanánt kitűzték.

Van azonban ettől a megszokott, mindennapi nevelő hatástól lényegesen különböző is, amely csak több feltétel szerencsés találkozása esetén jön létre. Valami mélyebb, közvetlenebb lelki kapcsolat a nevelő és a gyermek között: középáramú a közönséges ráhatás és a hipnotikus szuggesztió között. A nevelő érzi, hogy a gyermek lelke hatalmában van, tetszése szerint irányíthatja, alakíthatja. Ilyenkor szinte egy csapásra mélyreható változásokat tudunk a gyermekben elérni. A hanyag tanuló egyszerre szorgalmas, kötelességtudó lesz, megrögzött erkölcsi fogyatkozásaitól elfordul. Ismerék olyan esetet, amikor ez a változás egy olyan serdülő fiúnál állott be hirtelen, aki addig mindenféle nevelő ráhatással szemben teljesen érzéketlennek, hozzáférhetetlennek mutatkozott. Közömbösen fogadott büntetést, szidást, a bizonyítványában nagy számmal szereplő elégtelen jegyeket. Szülei, tanárai tehetetlenek voltak vele, kifogytak minden eszközből. A változás hirtelen következett be s ettől kezdve nemcsak szorgalmasan tanult, hanem érzékennyé, fogékonnyá vált. Elég volt egy figyelmeztető szó, sőt egy tekintet, hogy ráeszméljen hibájára. Kisebb sikertelenségek, egy gyengébben sikerült írásbeli dolgozat már könnyekre fakasztotta.

Habár rendszeren egy meghatározott egyénhez fűződik ez a hatás, nem marad egyszerűen az illető iránti ragaszkodás, vonzódás, hanem magának a gyermeknek lelkében minden tekintetben lényeges átalakulást idéz elő. Meg kell különböztetni ettől azt a tisztán személyhez kapcsolt rajongást, amely leginkább serdülő lányoknál fordul elő. Leányiskolákban néha valóságos kultuszt űznek egy népszerű tanár, tanárnő személye körül, lelkesedéssel tanulják tantárgyait, a nélkül azonban, hogy a bálványozott tanár igazi nevelő hatással volna rájuk. A tantárgyakat a következő tanévben más tanár veszi át, a nagy rajongás minden nyom nélkül elpárolog, a nélkül, hogy a lélekben valami maradandó hatást idézett volna elő.

Nehéz volna ennek a fentebb említett mélyebb ráhatásnak lelki feltételeit megállapítani. Nem olyan gyakori az eset, hogy az ok-okozati összefüggés induktív következtetéssel kideríthető volna. A két lélek között olyan közvetlen a kapcsolat, hogy az általánosan, nap nap után előforduló lelki mozzanatok ismeretével nem lehet hozzáférni. Bizonyos, hogy kell a két lélek között valami összehangoltságnak lenni, mert ugyanaz a nevelő, aki az egyik gyermeknél könnyűszerrel létrehozza ezt a lelki kapcsolatot, másokkal semmit sem tud elérni.

Kell valami távolságnak lenni a nevelő és a gyermek között, valami felsőbbrendűségnek a nevelőben, ami a gyermek előtt a mindennapiságból kiemeli a nevelőt. Éppen ezért könnyebben elérheti a felsőbbrendűséget a tanár, mint a szülők, mert emezeknél nem szokott meglenni a távolságnak a nevelő hatásra kedvező pátosza.

E mellett azonban éreznie kell a gyermeknek, hogy a nevelő a felsőbbrendűség, a távolság ellenére is valahogyan nagyon közel áll hozzá, közelebb, mint a többi emberek. Azt kell éreznie, hogy éppen ő az, aki megérti, aki lelkébe lát és ügyét magáévá teszi. Ezért legkönnyebben létrejön ez a kapcsolat olyan gyermekkel, aki valami tekintetben védtelennek, gyámoltalannak érzi magát. Egy rossz tanuló, aki mindig csak korholást hall, akire nyomasztóan hat alacsonyabbrendűségének érzete, azt veszi észre, hogy egyik tanára szeretettel szól hozzá, érdeklődik sorsa iránt, kérdezősködik: nehezen tanul-e, nem felejtje-e el könnyen a megtanult leckét, engedi, hogy szívét kiöntse. Egy másikkal szülei túlságosan szigorúan bánnak vagy keveset törődnek és tanárai közül valamelyik melegséget, részvétet mutat iránta. Egy szegény gyermek, akinek otthona örömtelen, tapasztalja, hogy a tanár tudásáért és jóviseletéért elébe teszi sok előkelő származású társának. Ilyenkor szokott létrejönni az a szoros lelki kapcsolat. A gyermek részéről valami elnyomottság érzése, segítség, támasz keresése, a nevelő részéről pedig a megértő szeretet, az együttérzés, a pedagógiai erosznek hathatós megnyilvánulása.

A tervszerű nevelő hatás sok tekintetben hasonlít az orvosi beavatkozáshoz. Az orvos szer vagy a sebész kése gyógyulást idézhet elő, eltávolíthatja a betegség okát, de nagyon óvatosan kell eljárni, mert lehetnek előre nem látott káros visszahatások. A gyógyszer az egyik szervre jótékonyan hat, a másikkal működésében zavarokat okoz.

Az ember lelki berendezését sokkal kevésbé ismerjük, mint testének szervezetét. A nevelő hatással belenyúlunk a gyermek lelki szerkezetébe, jellemében változásokat hozunk létre. Itt is lehetnek káros visszahatások, amelyek esetleg csak későbbben mutatkoznak. Néha a nevelés tartama alatt csak kedvező eredményt tapasztalunk, fegyelmezett, engedelmes, szerény, szorgalmas tanuló lett az addig rakoncátlan gyermekből. A későbbi hatások talán nem lesznek olyan kedvezők. Ha egy kissé túlléptük a határt, ha kelletténél jobban sikerült a gyermek fejét az engedelmesség igá-

jába hajtani, ennek az is lehet a következménye, hogy később, midőn a nevelés alól kikerül, nem lesz benne elég önállóság, kezdeményező erő, vállalkozó kedv. Mindig azt várja, hogy mások vezessék, parancsoljanak neki. Kész martaléka lesz mások erősebb akaratának, bárkivel hozza össze sorsa, nyomban alárendelt viszonyba kerül vele. Más lelki összetételű gyermekben esetleg éppen az ellenkező hatás jelentkezik. A lefojtott reakciók a felnőttébb korban féktelenségben vagy másokon való zsarnokoskodásban tombolják ki magukat.

A gyermek a nevelő hatásokra bizonyos ellenhatásokkal felel. Nemesak a hatástól, hanem a gyermek egyéniségétől is függ, hogy milyenek lesznek ezek az ellenhatások. Szerencsés lelki alkatúakban még a különben káros tényezők is kedvező visszahatásokat hoznak létre. A tapasztalás több olyan esetet mutat, mikor az iszákos, durva apának gyermekei egyenesen irtóznak az alkoholtól, a könnyelmű szülők gyermekei pedig takarékosak. Ez azonban a ritkább eset. Néha még az általában bevált nevelő eljárás is a túlérzékeny, ingatag lelki egyensúlyú gyermekekben úgynevezett túlkompensációt idéz elő. A nagyon fogékony gyermek ösztönszerűleg iparkodik védekezni minden külső hatás ellen és olyan jellemvonásokat, hajlamokat termel ki magából, amelyek felnőtt korában is megmaradnak és kárára vannak. Az önbizalom hiánya vagy a túlságos önbizalom, az alacsonyabbrendűség érzése vagy a dac, a különböző félelemérzések, felesleges és káros gátlások igen sokszor nem valami nagy nevelési hibának, hanem pusztán annak következményei, hogy a nevelők nem ismerték fel, nem vették figyelembe a gyermek lelkének nagyfokú érzékenységét.

Hogy a jószándékú nevelés is könnyen okozhat károkat, arra vonatkozólag a vallásos nevelés terén előforduló gyakori hibákra akarunk rámutatni. A legújabb korban éppen a mélyen vallásos érzésű pedagógusok mutattak rá, milyen káros a vallásos lelkület kialakítását főképpen a félelem érzésére alapítani. Vannak nevelők, akik a megbocsátó és az embereket oltalmazó Isten képét egészen eltakarják a szigorúan büntető Isten képével. Linus Bopp felhívja a figyelmet, hogy a kis gyermekeknél milyen nagy szerepe van Isten eszméjének kialakulásában annak a képnek, amelyet a gyermek a szüleiéről alkot. A túlságosan szigorú és a vallás tanításait mindig csak fenyegetésekre, ijesztésre felhasználó szülők az okai annak, ha a gyermek lelkében minden vallási mozzanat félelemmel van összekapcsolva. Mi sem természetesebb, mint hogy az ilyen később, a felnőtt korban állandó idegenkedéssel viseltetik minden iránt, ami vallásos jellegű, míg végre félelemérzéseitől úgy akar szabadulni, hogy elfordul magától a vallástól is, vele együtt leráz magáról minden erkölcsi megkötöttséget is, amelyet bilincsnak érzett. Amilyen nagy hiba volna a gyermekben erkölcsi lazaságot, megalkuvást kifejleszteni, éppen olyan nagy baj aggodalmaskodó lelkiismeretűvé, skrupulózussá tenni. Az erkölcsi törvény nem bilincs, hanem védőpáncél. Az aggodalmaskodó lelkiismeretű ember nem bírja egész életén át cipelni azt a nyomasztó

terhet, amit helytelen neveléssel reá raktak és végül is az a téves felfogás alakul ki benne, hogy az erkölcsi törvényeket lehetetlen megtartani.

A nevelés, mint említettük, a gyermek lelki összetételének tervszerű alakítása. Nem áll azonban rendelkezésünkre a gyermek vagy általában az ember lelki szerkezetének olyan alapos ismerete, hogy beavatkozásunknak minden következménye előre kiszámítható volna. Volt idő, midőn egyes pedagógusok elméleti megfontolásokból akarták levezetni, milyen beavatkozás válik a gyermeknek előnyére. A pedagógiában nagy haladást jelentett, hogy a megfigyelést és a kísérletet mind nagyobb mértékben alkalmazták. Nagy hiány azonban, hogy a tapasztalati anyag gyűjtése még most is főképen csak a nevelés időtartamára vonatkozik. Elsősorban arra terjed ki a figyelem, milyen eredményt érnek el a neveléssel a gyermekben, pedig fontos volna annak a tanulmányozása is, hogy melyek a nevelésnek az egész életre kiható, maradandó hatásai.

A nevelésnek nemcsak az a célja, hogy a gyermek, a tanuló legyen szellemi és erkölcsi tekintetben megfelelő, hanem hogy a későbbi felnőtt, ember is ilyen legyen. Szükséges tehát, hogy tanulmányainkat kiterjesszük arra is, miképen alakulnak az élet további folyamatán a gyermekkori nevelő hatások? A nevelésnek mindig ezt a maradandó hatást kell szem előtt tartania. Bizonyos eszközökkel könnyű sikereket érhetünk el az iskolában, a gyermeket úgy tudjuk fegyelmezni, hogy a vele való bánásmód kényelmes lesz, de ez az eredmény nem tart sokkal tovább, mint a tanulóévek.

Nem sorolhatjuk tehát a nevelés eszközei közé azokat az eljárásokat, amelyek erős, de nem maradandó hatásúak. Ilyen például a hipnotikus szuggesztió. Berillon francia elmeorvos nagy jelentőséget tulajdonít neki nemcsak a beteg, hanem még az egészséges gyermekek nevelésében is. Vannak kivételes esetek, amikor gyógyítási célokra felhasználható, mint például Rude tapasztalatai szerint a dadogásnál, de rendszeres alkalmazása már azért is aggodalmat keltő, mert nem tudjuk kiszámítani összes hatásait. Az éber szuggesztió még inkább alkalmazható, de itt is vigyázni kell, hogy ne veszélyeztessük vele éppen azt, ami a nevelésnek egyik legértékesebb gyümölcse, az önálló egyéniség kialakulását.

Ha visszagondolunk gyermekkourunkra vagy megfigyeljük a gyermekeket, azt látjuk, hogy egyes hatások maradandó, mély nyomokat hagynak a lélekben. Nemcsak maga a benyomás marad meg eltörülhetetlenül, hanem állandó működést fejt ki, továbbfejlődik, alakítja a lelket. Az embernek valamely tudományos kérdés iránt való érdeklődését talán egy megkapó észrevétel indította meg, munkakedvének néhány meleg, elismerő szó adott nagy és hosszantartó lendületet. Kiváló emberek életrajzából tudjuk, hogy erkölcsi életükben egy erős, megdöbbentő hatás idézett elő gyökeres fordulatot. Viszont tömérdek dolog nyomtalanul suhant át felettünk, nem őriztük meg emlékezetünkben, nem volt alakító

hatással lelkünkre. Néha meglelt korunkban csodálkozva látjuk, mennyit fejlődtek bennünk a tudat alatt azok az ismeretek, amelyeket az iskolában szereztünk. Az érettségi után évtizedek múlva kezünkbe kerül egy latin szerző, és azt vesszük észre, hogy talán egy-két szóra nem emlékezünk már, de az egész összefüggést jobban megértjük, mint mikor foglalkoztunk vele. Természet-tudományi fogalmaink fejlettebbek, mint mikor az iskolában fizikát tanultunk, pedig azóta talán alig merültek fel tudatunkban. Az összes nevelő hatások, amelyek bennünket értek és lelkünket valóban megfogták, egész életünkön át érnek, erjednek bennünk.

Ahhoz, hogy valami hasson reánk, szükséges, hogy valóban átéljük. Gruehn kutatásai szerint az átélésnek lényege az elsajátítás, a magunkévá tevés aktusa. Elmerülés a tárgyba, ennek megragadása, a tárgynak való önátadás. Ez addig tart, míg az én tevékenysége ki nem merül. Ehhez természetesen szükséges, hogy a tárgy olyan legyen, ami megragad bennünket. De az is kell, hogy más tárgyakkal, más benyomásokkal meg ne akadályozzuk az átélést, el ne vonjuk az én tevékenységét, ne fordítsuk másra a lelki erőt. Ahhoz, hogy valami a lélekre való hatását kifejthesse, magának a léleknek tevékenységére van szüksége. Engednünk kell, hogy az a hatás mintegy felszívódjék, feldolgoztassék. Az emberi lélek nem valami szekrény, amelybe egyszerűen mindenféle tárgyat belerakhatunk, hanem inkább hasonlítható a termőföldre, amelyben az elvetett mag csírázása, növényvé fejlődése hosszú ideig tart és sok kedvező körülményre van szüksége.

Az elmondottakból nyilván következik, hogy niucsen szükség tömérdek sok hatásra, hiszen egyes, mélyebb hatások alakítják a lelket. Sőt a túlságosan sok benyomás nem engedi érvényesülni az igazi nagy nevelő hatásokat. Ez a megállapítás elvezet bennünket a mai kornak egyik legégetőbb gyakorlati kérdéséhez: a túlterheléshez.

Meg kell állapítanunk napjainkban a nevelésnek túltengését. Az iskolai tantárgyak és ezen belül az elvégzendő anyag egyre szaporodnak. E mellett a legkülönbözőbb melléktárgyak, továbbá az iskolával kapcsolatos szervezetek veszik igénybe a tanulót, főképen a középiskolában. A rendes tantárgyakon kívül a különféle modern-nyelvi különórák, külön tornaórák, vívás, eserkészlet, önképzőkör, zeneórák, aërokör, bélyegkör, vallásos egyesületek stb. töltik ki az iskola életét. E mellett korcsolyázás, tennisz, tánciskola, sport, gyorsírói versenyekre való előkészületek, iskolai ünnepélyre való előkészítő próbák szerepelnek. Otthon pedig el kellene készíteni az iskolai feladatokat. Némelyik tanulónak egész napja kora reggeltől késő estig ki van töltve dús programmal.

Korunk levegőjében van, hogy mindenről intézményesen akarnak gondoskodni. A nevelést is úgy akarják mentől tökéletesebbé tenni, hogy minden mozzanatát külön intézménnyel biztosítják. Ezt a sok intézményt, amely az iskolához kapcsolódik, tulajdonképen nem az iskola termelte ki magából, hanem ez a fejlődés

annak a következménye, hogy a nevelés munkáját a család mindjobban az iskola körébe akarja átutalni.

Akik a túlterhelés kérdésével foglalkoznak, elsősorban ennek egyik következményét veszik figyelembe: a gyermeknek fáradtságát. Mintegy a fáradtsággal mérik a túlterhelés nagyságát. Bizonyára ez egyik súlyos következménye a túlterhelésnek, de nem csak ott van túlterhelés, ahol a fáradtság fellép, és a kettő nincsen mindig arányban egymással. Az egészséges szervezetű gyermek ugyanis ösztönszerűleg védekezik idegrendszerének túlzott kifárasztása ellen. Ezt a védekezést sokszor lustaságnak tekintik, pedig a kettő lényegesen különbözik egymástól. Vannak olyan tanulók is, akikben az ambíció vagy a félelem elnyomja a védekezés ösztönét; ezeknél bekövetkezik a kifáradás, sőt esetleg a teljes kimerülés.

Túlterhelésről már akkor is szó lehet, ha nem okoz kimerülést a szellemi munka. Ha a tanulónak többet kell tanulnia, mint amennyit valóban fel tud dolgozni, magáévá tud tenni. Ilyenkor a túlterhelésnek az lesz a következménye, hogy a tanuló ismeretei felületesek lesznek, nem fejlődnek, alakulnak lelkében tovább, hanem csakhamar kiesnek emlékezetéből. A legjobb esetben rövid ideig megőrzi, vissza tudja idézni őket, de felhasználni, más ismeretekkel kapcsolatba hozni, feldolgozni nem tudja. Az iskola, különösen az érettségi vizsgálat, bőven nyújt alkalmat arra, hogy megdöbbenve szemléljük azt a zürzavart, ami egy mai középiskolai tanuló fejében rendezett, világos ismeretek helyett van.

Nemcsak az iskolai tantárgyakkal, hanem bármely benyomásoknak túlzott sokaságával is túlterhelhetjük a gyermeket. A túlterhelésnek egy jó részét a sok nem kötelező tárgy, kör, egyesület, felületesen elolvasott könyvek, lapok terhére kell írni.

A túlterhelést előidézheti az anyag mennyisége és minősége. Első esetben ott van a hiba, hogy több a tananyag, mint amennyit a tanuló be tud fogadni és fel tud dolgozni. A második esetben pedig nem az anyag sokasága okoz nehézséget, hanem az, hogy olyan ismereteket akarunk a tanulóval elsajátíttatni, amelyek abban a korban, szellemének akkori fejlettsége mellett még nem neki valók.

Napjainkban a túlterhelésnek mindkét faja megvan. A kultúra rohanó lépésekkel haladt előre és az iskolába is tömérdek új ismeretanyag nyomult be. Hogy ennek helyet szoríthassanak, a felsőbb osztályok anyaga — legalább is ennek egy része — az alsóbb osztályok felé tolódott el. A modern pedagógusok érzik ennek káros következményeit. Montessori Máriának nagy érdeme annak hangsúlyozása, hogy pontos kísérletekkel állapítsuk meg, mi való a gyermeknek, mit tud felfogni és érdeklődéssel kísérni a különböző életkorokban. Karsen, Gaudig és Tepp végeztek kísérleteket annak felderítésére, milyen tárgyakat tud átélni a gyermek az egyes fejlődési fokozatokon. Remélhető, hogy ezek a vizsgálatok, amelyeket már az egész világ pedagógusai nagy buzgalom-

mal végeznek vagy legalább is érdeklődéssel kísérnek, megfelelő hatással lesznek az iskolai tantervekre.

Minket itt a túlterhelés nem annyira didaktikai, hanem szorosabb értelemben vett pedagógiai szempontból érdekel. Benne látjuk az okát annak, hogy a gyermekek nem eléggé fogékonyak a nevelő hatás iránt, hogy a hatás nem maradandó. A benyomások nagy tömege egymást rontja le, a tanuló lelke eltompul, unottan fogadja azokat az eszméket is, amelyek különben megragadnák és termékenyítő gondolkodásra készítenék. Az iskolában lázas, sietős munka folyik. A nevelő és a tanítvány nem ér rá elmélyedni, nincsen idő arra, hogy az a mély lelki kapcsolat kifejlődjék, amely az igazi nevelő hatásnak feltétele.

Nincs nevelés a növendék öntevékenysége nélkül. A nevelő nem úgy alakítja a gyermek jellemét, mint ahogyan a szobrász a mozdulatlan, merev márványból kifaragja a szobrot. A „pedagógus“ szó „gyermekvezető“-t jelent és sokkal mélyebben fejezi ki a nevelés lényegét, mintsem első tekintetre gondolnánk. A nevelő irányít, de a lépéseket a fárasztó úton a növendéknek kell megtennie. A gyermek tevékenységéhez, amellyel saját jellemét kialakítja, egyéniségét felépíti, időre és szabadságra van szüksége. Engedniünk kell, hogy ő maga kezdeményezhessen a benne rejlő és kifejlődni akaró képességeknek megfelelően. Gondos nevelésre, a szellem kiképzésére szükség van, de a nevelésnek túlméretezése, az ismeretekkel való túlterhelés éppen a legfontosabbat: a gyermek öntevékenységét akadályozza meg.

BOGNÁR CECIL.

A NYÁR PEDAGÓGIAI FELHASZNÁLÁSA.

Azt a célt, amelyet e fejtegetéssel szolgálni kívánok, így fejezték ki: az iskola vegye kezébe az iskolán kívül folyó nevelést is. A vallás- és közoktatásügyi minisztériumban nemrég értekezlet volt a jellemnevelés hatékonyabbá tételéről; ezen hangzott el ez a kívánság és helyesléssel találkozott. Különösen Németországban van nagy irodalma a szabad idő felhasználásának, de napjainkban erősödik a nyár kihasználására való törekvés is. Tisztában vagyok azzal, hogy a kérdésnek sem az irodalmi, eszmetermelő, elméleti része, sem pedig az egész év tárgyalása nem fér bele egy felolvasásba. Azért mellőzve az irodalom által termelt és nélkülözhetetlenül alapvető tételeket, bárminő csábító lenne is a tanulmányozott francia, angol és amerikai fejtegetések egymás mellé állítása, most csak a megvalósítás eredményeivel foglalkozom. Nem térhetek ki arra sem, minő előnyöket érhet el a nevelés, különösen a modern jellemnevelés, a nagy erőre kapott hetezés (*weekend*) kihasználásával, valamint a tanév közben adódó szabad idő irányításával, bár ez is csábító feladat annak az alapgondolatnak nyomán, hogy rendszeres és ellen-